

NEF'İ'DE SÖZ VE SAVAŞ İLGİSİ

Bahir SELÇUK (*)

Özet

Divan şiirinin en güçlü kaside şairi sayılan Nef'î, manzumelerinde savaş tasvirlerini başarıyla yapmış, benzetme ilgisiyle savaş ve savaş aletleriyle çeşitli durumlar arasında ilgiler kurmuştur. Bu çalışmada şairin Türkçe divanı ve Sihâm-ı Kazâ'sı taranarak; zeban, söz/suhan, mana, endişe/fikir, nazım, hiciv, hame/kilk/kalem kavramlarını ve şairlik kudretini överken kullandığı savaş, kavga ve silah çağrışımı yapan mısralar tespit edildi. Şairin bu kavramları kullanım biçimi ve amacı açıklanmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Nef'î, Türkçe divan, Sihâm-ı Kazâ, söz, savaş, mücadele

Word and War Interest in Nef'î

Abstract

Nef'î, who is counted the most powerful kaside poet of Divan poetry, has done successful depictions in his poetry, setting up interest between war, war instruments and various situations by using simile technique. In this study Nef'î's Sihâm-ı Kazâ and Turkish divan have been scanned. It was tried to explain the aim and form of relationships he has established between the poet himself and fighter, likewise, tongue/language, word, meaning, thought, poem, satire, pencil concepts and weapon war, struggle.

Key Words: Nef'î, Turkish divan, Sihâm-ı Kazâ, word, war, struggle

*) Dr., Malatya Fen Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.
(e-posta:bahirselcuk@hotmail.com)

Giriş

XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin içeride karışıklıklar ve huzursuzluklar, dışarıda yenilgilerle karşılaştığı ve bocaladığı bir devirdir. Dünyanın çoğu ordularını dize getirmiş, fetihler yapmış olan Osmanlı, Nef'î'nin yetiştiği dönemde eski şaşalı günlerini arar olmuştur.

Nef'î; coşkun yaratılışı, övgü ve yergideki sınır tanımazlığı, şiirlerindeki ahenk, mübalağa sanatındaki gücü, yeni şeyleri daha önce kullanılmamış terkip ve kelimelerle ifade etmesindeki başarı ile edebiyat tarihlerinde yerini almış güçlü bir sanatçıdır.

Yüzyılın ve klasik edebiyatımızın en tanınmış kaside şairi olan Nef'î'nin, daha hayatta iken, şiirleri takdir edilip şöhrat bulmuştur¹. Nef'î, kendisindeki şairlik kabiliyetinin, söz söylemedeki başarısının ve dahası klasik şiire getirdiği yeniliklerin farkındadır. Onun, divanının ilk manzumesi olan "sözüm" redifli na'tine fahriye ile başlaması, "sihr-sâz, mu'cize-gûy, pâkize-edâ, mu'ciz-dem..." gibi kavramlarla durmadan sözünü tasvir ve tavsif etmesi hep bu nedenledir. Öyle ki Nef'î, kendi övgüsünü bile başkasına bırakmamış, çoğu zaman üstünlüğünü, farklılığını vurgulamıştır:

Felek tab'um gibi gevher getirmez her zaman dehre

Nice yılda eder hâsıl sadef bir dürr-i yektâyı

K.28/49

Manzumelerinde sıkça rastladığımız sert, acımasız, yer yer isyancı bir kişiliği temsil eden Nef'î, hayatı bir savaş meydanı olarak görür. Şairin ilk önce, zarara mensup anlamına gelen Darrî mahlasını kullanmış olması da onun bu psikolojisinin bir bakıma dışavurumudur. Kaynakların "cesur, yetenekli, hırçın, pervasız, atak, mağrur..." gibi sıfatlarla tanımladıkları şairin, sıkça başvurduğu savaş ve mücadele imajı onun kişiliğini de yansıtan bir ayna durumundadır².

Klasik şiirimizde silahlar ve çeşitli savaş aletleri; savaş tasvirlerinin yapıldığı manzumelerde, sevgilinin güzellik unsurlarının etkileyciliğini ve şekil özelliğini belirtmede sıkça kullanılmıştır. Bu kullanımların, hükümdar imajından ya da Türk gulamlarından hareketle teşekkül ettiği sanılmaktadır³. Aynı kullanım özelliklerini biz Nef'î'nin divanında ve Sihâm-ı Kazâ'sında da görmekteyiz. Nef'î özellikle kasidelerinin medhiye bölümlerinde savaş sahnelerini mükemmel bir canlılıkla tasvir eder. Bunun yanında şair, özellikle fahriyelerde kendi sanat dehasını ulaşılmaz gösterip şiirlerine rakip kabul etmez, kendisini söz sultanı olarak nitelendirir ve şairler topluluğuna, hasımlarına meydan okur. Nef'î'nin hasımları, meydan okudukları, hem dönemdeki şairler hem de kendisinden önce yaşamış olan Türk ve İran şairleridir.

1) Fatma Tulga Ocak, *Nef'î ve Eski Türk Edebiyatındaki Yeri, Ölümünün Üçyüzdüncü Yılında Nef'î*, AKM Yay., Ankara 1991, s.16.

2) Nef'î'nin kişiliği ile ilgili ayrıntı için bak., Metin Akkuş, *Nef'î Divanı*, Akçağ Yay., Ankara, 1993, s., 18 v.d., Nef'î'nin hareketliliğini, sınır tanımazlığını ifade eden diğer bir özellik de divanında atlarla ilgili zarif tasvirlerdir. Nef'î, savaş meydanlarının vazgeçilmez unsuru olan attan çeşitli vesilelerle sıkça bahseder. Bu konu ile ilgili olarak bkz., Sabahattin Küçük, "Nef'î'de At Sevgisi", Erdem, *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 14, Ankara, (Mayıs 1989), s.503-516

3) Ö. Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yay., İst., 1994, IX, 416.

Var mı böyle kasîde dimege cür'et ider

Şarkdan garba varınca suhan ehline salâ

K.18/79

Ben öğünmem rahş-ı tab'ı her kimin çâlâk ise

İşte meydân-ı hüner olsun benümle hem-rikâb

K.56/50

Savaş meydanlarındaki düello sahnesini hatırlatan ifadelere bolca yer veren şair, kendisinden o denli emindir ki, çarpışma başlamadan kendisini galip ilan etmekte, hasımlarını kendisi ile çarpışmaktan uzak tutmaya çalışmaktadır.

Fırsatî sen bu semti bilmezsin

Eyleme gel bizimle yok yere ceng S.K.,

Kıt'a 92/1-2

Önceki şairlerde pek görülmeyen veya çok az tesadüf ettiğimiz söz söyleme ile savaş meydanı arasında sıkça ilgi kurma, Nef'î'nin en göze çarpan üslup özelliklerindedir. Bunu yaparken de silahlarını takınmış, harbe hazırlanmış bir insana benzetilen, el-fâz-ı cezele⁴ denilen tok sesli kelimelerin ses ve tasvir gücünü başarıyla kullanarak savaş imajını zihinlerde canlandırmaktadır. Bu savaş meydanında çeşitli özellikleri ile tasvirlerini gördüğümüz silahlar vardır. Ve Nef'î, sözünün tesiri dolayısıyla çoğu zaman kendisini yenilmez bir sultan, bir savaşçı gibi gösterir.

İyi ve yerinde söylenmiş sözün bir silah kadar tesirli olduğunu bilen, yergilerini toplayan eserine Sihâm-ı Kazâ (kaza okları)" adını veren, savaş aletlerini, sözünün tesirini ifade etmek için kullanan; hayatı özellikle şiir alanını da çarpışma meydanı olarak gören Nef'î'nin kişiliğini yansıtan önemli bir özellik olduğuna inandığımız bu duruma, Nef'î ile ilgili çalışmalarda birkaç cümle ile atıfta bulunulmuştur. Bu nedenle şairin psikolojisini de yansıtan böyle ayrıntılı bir çalışmanın gerekli olduğu kanaatindeyiz.

İncelememizde şairin, "Türkçe divanı⁵ ve Sihâm-ı Kazâ"sını⁶ tarayarak şairin "zebân, sühan/söz, nazm, mana, hiciv, endîşe/fikir, hayâl, hâme/kalem/kilk" gibi söz söylemeyle ilgili unsurlarla birlikte benzetme unsuru olarak kullandığı, "tîğ, şemşîr, tîr, kemân, nâvek, zülfikâr" gibi savaş aletlerini, savaş, kavga, dövüş sahnesini hatırlatan mısra, beyitleri tespit ettik. Şairin özellikle kasidelerinin fahriye bölümlerinde ve hicivlerinde başvurduğu bu unsurların kullanım amacını, şairin kişilik özelliklerinden hareketle izah etmeye çalıştık. İncelememizin ilk bölümünde şairin kendisini bir savaşçı/sultan gibi tasvir ettiği beyitleri, ikinci bölümünde de zebân, sühan/söz, nazm, mana, hiciv, endîşe/fikir, hayâl, hâme/kalem/kilk" kavramları ile savaş, kavga, mücadele düşüncesinin çağrıştırıldığı beyitleri incelemeye çalıştık.

A. Şair ve Savaşçı (Sultan, Komutan) İlgisi

Osmanlı padişahlarının, vezirlerin ve yöneticilerin çoğu idareciliklerinin yanı sıra, sanatla da uğraşmış, şiirler yazmış, sanat erbabını korumuşlardır. Nef'î, methiyelerde

4) Ahmet Cevdet Paşa, *Belagat-ı Osmaniye*, (Haz.Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Akçağ Yay., (1. Bsk.), Ankara, 2000, s.11.

5) Bkz. Metin Akkuş, *Nef'î Divanı*, Akçağ Yay., Ankara, 1993.

6) Bkz. Metin Akkuş, *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ Yay., Ankara, 1998.

devlet adamlarını kalem ve kılıçtaki eşsiz hünerleri ile tasvir etmektedir. Özellikle yardımlarını gördüğü makam ve mevki sahiplerini methederken onların kalem ve kılıca hükümran olduğunu zikretmekte, ideal bir idareci portresi çizmektedir.

Dâver-i tîğ ü kalem nâzım-ı hâl-i âlem
Sâhib-i lutf u kerem Sadr-ı sûtûde-ahvâl K.36/18

O hudâvend-i hüner-perver-i cengâver kim
Münhasır devletine terbiyet-i tîğ ü kalem K.41/12

Kendisinden son derece emin olan, sanat gücünün erişilmezliğini dile getiren, yergide muhatabını yerden yere vuran şair, bunu mükemmel bir imaj ile yansıtır: Muzaffer sultan/komutan. Sadece benzeyen ve benzetilenin kullanıldığı bu teşbihle (teşbih-i belîğ), Nef'î en kalabalık orduların arasına dalıp onların saflarını yaran, sonra aniden geri dönüp askerlerini tertip eden gah sultan, gah mağrur ve muzaffer bir komutan, gah pehlivan edası ile karşımıza çıkar.

Şair, kendisine Nef'î mahlasını veren ve üstadı kabul ettiği Gelibolulu Ali'den söz yiğitlerinin komutanı olmak için yardım bekler.

Mülk-i ma'nâda biraz kûşîş idüp kullansan
Eylesen bendene ser-dâr-ı dilîrân-ı suhan K.61/31

Nef'î, söz sahasındaki gücünü, ulaşılmazlığını ifade etmek için kendisini hem sultan, hem çok güçlü bir kahraman olarak bilinen Şehname kahramanı Rüstem'le özdeşleştirir. "yay"ın (keman) çekilmesindeki güçlük sebebiyle aşk, "hedef"ın (nişan) de isabet ettirilmesindeki zorluktan dolayı fitne ile bağdaştırıldığı aşağıdaki beyitte şair, gönlündeki hayâl ve aşk unsurunun gücünü "Rüstem-i ehl-i dil"; bu güzellikleri söze dökmedeki ustalığını da "pâdişâh-ı suhan" terkibi ile belirginleştirir. Böylece Nef'î, şiirin sadece bir yetenek yani Allah vergisi olduğunu söylemekle kalmaz, bunu söz kalıbına dökmenin de kişisel gayreti olduğuna işaret eder:

Rüstem-i ehl-i dilüm aşk kemânum çekemez
Pâdişâh-ı suhanüm fitne nişânım çekemez G.58/1

Sultanlık herkesin kârı olmadığı gibi şairlik de herkesin kârı değildir. Şiirin sultanı olabilmek için de manâ ülkelerini fethedip güneşi söz kılıcının parıldama kaynağı yapmak lazım. Ve şair bu özelliği ile yeryüzü sultanlığını bile geride bırakıp kozmik âlemlere kadar yükselir. İşte Nef'î'nin sultanlığı da burada başlar:

Husrev-i ma'âniyem ki mihr-i münîr
Tîgumun tâb-ı saykalı görinür S.K., K.5/54

Nef'î, Sihâm-ı Kazâ'nın ilk kıt'asında "ma'nâ, tab', nazm, kıt'a-ı Sihâm-ı Kazâ" kavramlarını "iddialaşma, hamle, bela, Rüstem-i keman-keş, terkeş" göstergeleri ile kullanarak mücadele/yarışma alanı tablosu çizmekte, hasımlarına meydan okuyarak gözdağı vermektedir. "Mana ilminde benimle iddiaya giren kim ise, bilsin ki ona şair tabiatı-

mın saldırısından başka bela yoktur. Ben o nazım alanının ok atıcısı Rüstem'im ki tabiatıma ok çantası olarak Sihâm-ı Kazâ/kaza okları yeter.”

*Kimdür beniümle fenn-i ma'ânîde bahs iden
Bilsün ki ana hamle-i tab'um belâ yeter
Ol Rüstem-i kemân-keş-i nazmum ki tab'uma
Terkeş Kıt'a-ı Sihâm-ı Kazâ yeter*

S.K., Kıt'a 1

Nef'î sanatçı kişiliğinin yüksekliğinden, güzel ve yeni şeyler söylediğinden son derece emindir. Alanında, döneminin en güçlüsü olduğunu iddia eden şair, kendisini düşman saflarını yaran eşsiz bir kahramana, hasımlarını da hücumuyla darmadağın ettiği korkak bir orduya benzetir:

*Şimdi beniüm ol saf-der-i yektâ ki hucûmum
Berhem-zen-i hayl ü haşem-i hasm-ı cebândur*

K.10/53

Şairlik tabiatım, gerektiğinde her savaş alanında o şair taslaklarına neler etti, daha neler edecektir, diyen şair söz sahasında girdiği rekabette, şairlik tabiatını yenilmez bir savaşçı gibi göstermekte ve bu mücadeleyi de savaşa benzetmektedir.

*Lâzım gelicek ol müteşâ'irlere tab'um
Her ma'rekede n'eyledi dahi neler eyler*

K.11/56

Şair, fahriye bölümlerinde sık sık “husrev-i dîvân-ı nazm (K.9/33), husrev-i kişver-i nazm (K.55/38), husrev-i sâhib-kırân-ı mülk-i endîşe (K.35/34, husrev-i ma'nâ (K.8/46), endîşe pâdişâhı (Kıt'a.1/6)...” şeklinde sultanlığından bahseder. Bu beyitlerde, savaş ve mücadele kavramına doğrudan bir gönderme olmadığı için, burada yer verme ve açıklama gereği uymadık.

Aşağıdaki bölümde de şairin kendisini savaşçı, kahraman, yiğit gibi sıfatlarla tasvir ettiği örnekler yer alacağı için burada aynı şeylerin tekrarından kaçındık.

B. Zeban, Suhan/Söz, Manâ, Endişe/Fikir, Nazım, Hiciv, Hame/Kalem/Kilk ve Savaş İlgisi

Sözle ilgili unsurlarla; savaş, kavga, mücadele arasındaki benzerliklerden hareketle çoğu teşbih-i belîğ örneği olan bu beyit/dizelerde şair, kelimelerin ses ve anlam çağrışımlarını kullanarak sanat gücünü, sözlerindeki incelikleri, sözünün ilahi kaynaklı olmasından dolayı erişilmez olduğunu, dostuna güven, düşmanına korku verdiğini, hayâl gücünün ve şairlik tabiatının sağlamlığını... vurgulamak istemiştir.

a. Zeban

Nef'î, sözün teşekekkül noktası saydığı “dil”e (dil/lisan/söz) daha çok yer verir ve onu kılıçla (şemşîr, tîğ) özdeşleştirir. Kılıcın “uzunluk, keskinlik, parçalama, öldürme, taşıyana güven; düşmana korku verme, adaleti sembolize etme, fitne ve fesadı kaldırma,

su verilme...” gibi anlamlarından hareketle şair, söz söyleme vasıtası saydığı “dil”inin güç ve etkisini yansıtmaya çalışır.

Sultanlar, kahramanlar, güçlü kişiler, dostlarına güven; düşmanlarına korku verirler. Söz sultanı Nef’î sevdiklerini, değer verdiklerini övgülerle taltif ederken, hasımlarını en ağır kelimelerle tahkir etmiş, yermiştir. Onun sözü, dostlarının gönlünü okşarken; kılıç gibi keskin ve tehlikeli dilini yad etmek bile düşmanlarına korku ve ümitsizlik vermiştir.

Eser-i lutf-ı kelâmumla ahıbbâ hoş-dil
Yâd-ı şemşîr-i zebânımla adû pür-gam ü bîm K.8/49

Nef’î’nin dil kılıcı hasımlarının ödünü koparır; düşmanının düşmanlarını hoşnut eder, dostlarını da kederlendirir.

Zehresin tîğ-i zebânımla çalup çâk ideyüm
Düşmenin şâd ü ahıbbâsını gamnâk ideyüm S.K., T. Bend I/11

Hüsn-i ta’lile başvurarak görünenin samanyolu değil, felekte dil kılıcının açtığı bir yara olduğunu belirtmesi, şairin kainata ve eşyaya bakışını da yansıtmakta hayâl gücünün zenginliğini de göstermektedir⁷.

Sînesin çâk eyledüm çarhun degüldür kehkeşân
Zahm-ı şemşîr-i zebân-ı kîn-sitânımdur beniüm K.13/2

Fitneyi ortadan kaldırıp şakileri temizlemenin en son ve en etkili çaresi kılıç çekmek, savaş açmaktır. Nef’î, haddini aşan zamane halkını ve haset ehlini yola getirmek için dil kılıcını kullanmaktan başka çare bulamamaktadır. Şair, aslında kılıç gibi öldürücü dilinden dökülen yergilerini sebepsiz yere söylemediğini de dile getirmektedir.

Yok tîğ-ı zebân çekmeden özge dahi çâre
Gâyetde şakî oldılar ebnâ-yı zamâne K.42/46

Hasûd degme belâyile söz kabûl etmez
Olursa tîğ-ı zebân ile olur ilzâmı K.22/44

Rüstem ve Sâm Şehname’de adı geçen cesaretleri ile meşhur iki kahramandır. Nef’î’nin adeta keskin bir kılıç gibi değdiği yeri yaran dil kılıcını, bu iki kahraman an-salar, yürekleri korkudan iki parça olur.

Tîğ-i ser-tîz-i zebânım o kadar keskindür
Ki dü-nîm olur anı ansa dil-i Rüstem ü Sâm K.51/54

Ne kadar şerli olurlarsa olsunlar, şairin zaten düşmanlarından korkusu yoktur. Fakat şair, dil kılıcı ile sadece düşmanlarını değil, uyuşukluk gösterirlerse dostlarını da cezalandırır. Bu nedenle o, kılıç gibi keskin dilini bazen o kadar acımasızca sallar ki dostları da bundan zarar görür.

7) Nef’î’de hayâlin farklı boyutları için bkz., Ziya Avşar, “Nef’î’nin Hayâl Kavramına Yaklaşımı”, *Bilig*, (Kış 2003), S. 24, s.89-114

*El-minnetü li'llâh ki yokdur hele 'acziim
Olsa ne kadar hasmum eşirrâ-yı zamâne*

*Şemşîr-i zebânumla cezâsını bulurlar
Bahteklik ederlerse ahibbâ-yı zamâne*

K.42/42-43

Aynı düşüncenin işlendiği beyitte şair, dil kılıcının asıl hedefinin hasımları olduğunu belirtmekte; ama dostlarına da gözdağı vermektedir. “Yine düşmanlara karşı kılıç gibi dil kılıcımı çektim, bu yüzden gönül ehli rintler yolumdan çekilsin.”

*Reh-güzârumdan savulsun rindân olan erbâb-ı dil
Kim saf-ı a'dâya şemşîr-i zebân çekdüm yine*

Kıt'a 2/3-4

Nef'î keskin dili ile, zamanın önde gelen şairleri arasındaki yerini, savaş meydanında safları yaran bir savaşçının durumuna benzetir. Nef'î gerçekten de övgüleri ve özellikle yergileri ile ünlenmiş, şiirlerindeki etki ve yergilerindeki sınır tanımazlık ile “kılıç dilli Nef'î” sözünü fazlasıyla hak etmiştir.

*Nef'î-i tîğ-zebânum ki zamânumda benüm
Saf-şikâf-ı şu'arâ-yı suhan-ârâ-yı benâm*

K.51/53

Nef'î, hem döneminde hem de Türk edebiyatında özellikle kaside alanındaki başarısı ile şöhret bulmuştur. “Manâ ordusunun saflarını yaran, benim kutlu bir sultan olan gönlümdür ve onun kılıcı da benim fatih dilimin kılıcıdır” diyen şair, şiirin kaynağı saydığı gönlünün, manâ bulmadaki gücünü, gönlündeki zengin anlamları söze dökmede de dilinin etkisini belirtmektedir.

*Saf-der-i ma'nâ dil-i sâhib-kırânumdur benüm
Tîği şemşîr-i cihân-gîr-i zebânumdur benüm*

K.13/1

Yakın dövüş silahı olan kılıç nasıl öldürme özelliğine sahipse, nazım sahasında, dil kılıcı ile düşmanlarını öldürürcesine bozguna uğratan Nef'î, dostlarına da korku vermektedir. Bu ifade ile şair aslında dostlarına dost olarak kalmaları için uyarıda bulunmaktadır.

*Ol saf-der-i düşmen-küş-i nazmum ki husûsâ
Şemşîr-i zebânumdan ahibbâ hazer eyler*

K.11/57

Kılıç çalındığı cismi nasıl parça parça ederse, Nef'î'nin dil kılıcı da hasmı üzerinde aynı etkiyi gösterir. Nef'î daha önce hicvettiği kişiye tekrar hiciv yazmak zorunda kaldığını, “Seni dil kılıcı ile parça parça etmiş iken bu kadar yaraya merhemi nerden buldun a köpek” diyerek belirtmektedir.

*Çâk çâk etmiş iken tîğ-i zebân ile seni
Kande buldun o kadar yâreye merhem a köpek*

S.K., K.3/26

Klasik şiirimizde aşğın dert ve ıstırabını ve aşkının büyüklüğünü yansıtan “âh”ın bir ok gibi göğe yükseldiği, hatta gökteki cisimleri yakıp kavurduğu tasavvur edilir. Nef'î gibi bir şairin âhtan önce çekeceği dil kılıcı korkak feleğin ödünü patlatacaktır.

*Âh dursun hele şemşîr-i zebân çeksem eger
Ne çeker ben bilürüm hep dil-i tersân-ı felek*

K.25/11

Gürce Mehmed Paşa kakkında yazdığı hicviyesinde şair, keskin kılıç nasıl canavarda denenirse, kendisinin de dil kılıcını Paşa gibi bir canavarda denediğini; ama bundan esef duyduğunu söylemektedir.

*Yazık tîğ-ı zebâna gerçi kim darb-ı meseldür bu
İderler cân-âverde tecrübe şemşîr-i bürrânı*

S.K., K.2/49

Nef'î orijinalliği ile övündüğü, araştırmacıların da vurguladıkları bir özellik de şairdeki hayâl gücünün mükemmelliği ve şairin hayâle bakış açısıdır⁸. Hayâl meydanında hasımları ile girdiği her çarpışmada, keskin dil kılıcı ile düşmanlarını kırıp geçirdiğini söyleyen şair, hem hayâl alanındaki mükemmelliğini, hem de bunları söz kalıbına dökmedeki yeteneğini yansıtmaktadır.

*Ammâ yine hasm-efken-i meydân-ı tahayyül
Her ma'rekede Nef'î-i şemşîr-zebândur*

K.10/52

Nef'î, şairlik tabiatından, hayâllerinin çarpıcılığından son derece emindir. Şairlik tabiatının ustalığını yansıtan sözü, zarif hayâlleri, bir kılıç ya da ok tesiri gösterir. Hatta o denli ki dünyanın bütün askerleri bir fitneden dolayı toplansa onları dağıtmak, fitneyi defetmek için hayâl Behram'ı olan Nef'înin kılıç gibi keskin ve tesirli sözü kâfi gelir. Bu beyit, Yunus'un "Söz ola kese savaşı" dizesini hatıra getirmektedir.

*Behrâm-ı hayâlüüm ki yeter tîğ-ı zebânum
Bir fitnede cem' olsa eger leşker-i âlem*

K.24/32

Nef'î, nergis yaprakları üzerindeki kırağı tanelerinin dizilişini, dil kılıcı üzerinde manâ cevherlerinin sıralanması gibidir, diyerek ince bir hayâl tablosu çizer. Şairin somutla soyutu birleştirdiği bu beyit onun övündüğü hayâlleri söze dökmedeki başarısına güzel bir örnek teşkil etmektedir.

*Dizildi katre-i şebnem serâ-pâ berg-i sûsende
Katâr-ı cevher-i ma'nâ gibi tîğ-ı zebân üzre*

K.6/12

Vezir-i Azam Muhammed Paşa için yazdığı kasidede şair, kılıçların kıymetli taşlarla süslenmesinden hareketle, memduhuna yapılan övgüleri şairlerin dil kılıcını süsleyen bir cevhere benzetmiştir.

*Ey saf-der-i Cem-kevkebe kim cevher-i medhün
Pîrâye-i şemşîr-i zebân-ı şu'arâdur*

K.34/37

8) Karahan: "...hayâllere eşsiz bir zenginlik verebilmiştir.", Mazıoğlu: "geniş muhayyilesinin yarattığı hayâller.", İpekten: "...hayâl zenginliği ve derinliği bakımlarından..", Ocak: "mübalağa ve muhayyile kudreti", Çavuşoğlu: "hayâllerin daniskası", Akkuş: "insan mantığını hayrete düşüren ince hayâller" ifadeleri ile şairdeki hayâl kavramına dikkat çekmişlerdir. Bkz., Avşar, a.g.e., s. 89-90

Kılıçla fethedilmiş beldelerde, hâtiplerin hutbe okurken ellerinde sembolik olarak kılıç bulundurması ve sultanların saltanatlarına delil olsun diye adlarına hutbe okutma geleneklerinden hareketle şair, hatibin elindeki kılıçla kendi dil kılıcını karşılaştırmakta, sözünü nazım mülkünün emniyet ve selamet hutbesi olarak nitelendirmekte, dolayısıyla da kendisi nazım mülkünün sultanı olmaktadır.

Dönse şemşîr-i hatîbe nola şemşîr-i zebân

Mülk-i nazmun hutbe-i emn ü emânıdur sözüm K.1/25

b. Suhan/Söz

Dili, sözü bir kılıca benzeten Nef'î; söz söyleyen kişileri (şairleri) kendisi ile savaşmak için bekleyen bir orduya benzetmekte; bu şairler ordusunun toplandığı, dil kılıcının çekildiği yere de savaş meydanı, cenk alanı demektedir. Böylece şair, sayısız büyük şair arasında etkileyici ve güzel söz söylemeyi bir savaş alanındaki kadar çetin görmekte, kendi kudretini göstermeye çalışmaktadır.

Şairin kendisine duyduğu "sonsuz güveni, şiir diline ve ölçüsüne hakim oluşundan da kaynaklanır. Kişiliğine duyduğu güven sanatta tek olma hırsı ile sürüp gider. Sanat hırsı yüksek perdeli söyleyişini süsler."⁹ Nef'î söz sultanı olduğunu haykırmasına rağmen, söz meydanında kendisi ile boy ölçüşecek bir dövüşçü bulamamaktan yakınır.

Bunca demdür da'vi-i sâhib-kırânî eylerüm

Bir mübârız yok mu meydân-ı suhan tenhâ mıdur K.7/33

Şair söz ustaları arasındaki yerini, bu mevkiye kadar gelebilmiş olmanın zorluğunu ifade etmek için, savaşta ordunun başında duran ve düşman saflarını yaran ordu komutanı/sultan benzetmesini kullanır. Şair söz meydanındaki hünerini dile getirirken; savaş meydanında kılıcıyla düşman saflarını yaran bir yiğit komutan çağrışımı yapar.

Tutsa meydânı dilîrân-ı suhan yine benüm

Sipeh-ârâ-yı saf-ı ma'reke-i ceng ü cidâl K.36/53

Sultan Ahmed'e yazdığı kasidenin fahriye bölümünde Nef'î, şiir yazmayı söz kavgası olarak nitelemektedir.

Gavgâ-yı suhandür bu fazîletde nemiz var

Fazl ehli bizüm başımız üstinde yer eyler K.11/52

Nef'î, dil için sıklıkla kullandığı kılıç benzetmesini birkaç yerde söz için de kullanmıştır. Şair, Veysi'ye yazdığı hicviyede onu dil kılıcı ile hayâl meydanının başında hüner göstermeye davet ederken hayâl alanındaki başarısına ve söz ustalığına işaret eder.

Hüneri var ise gelsün biricik elleşelüm

İşte tîğ-ı suhen işte ser-i meydân-ı hayâl S.K., K.8/5

9) Metin Akkuş, *Nef'î Divanı*, s. 26

Nef'î, aynı kasidede benim gibi yiğit bir şair bir daha gelmez; çünkü benim sözüm ansızın gelen kaza kılıcının cevheridir, diyerek hem cesaretini hem de sözünde adeta ilahi bir güç bulunduğunu belirtmektedir.

*Bir benüm gibi cigerdâr ehl-i tab' olmaz dahi
Cevher-i tîğ-ı kazâ-yı nâgehânîdür sözüm*

K.1/7

Sözüm arazsız, bir saf cevherdir¹⁰. Ama daima, şairlik yaratılışına sahip kişilerin söz kılıcının ve mızrağının süsü olur, diyen şair, sözünün başkalarından alınmamış, tamamen özgün olduğunu; ama buna karşın başkalarını etkilediğini belirtmektedir.

*Bî-araz bir cevher-i sâfidür ammâ muttasıl
Ehl-i tab'un zîver-i tîğ u sinânıdur sözüm*

K.1/5

c. Manâ

Nef'î, şiirin hayat kaynağı olan manâyı bir savaş alanı, arsa gibi gösterir. Bu kalabalık meydanın da yegâne kahramanı yine kendisidir.

Sultanından tebasına kadar hemen herkesin şiirle uğraştığı büyük bir meydanda - Nef'î'nin sadece kendi dönemindeki şairleri değil, daha önce yaşamış şairleri de bu meydana topladığı düşünülürse- bahadır pehlivanların sayısı daha iyi anlaşılır. Nef'î, manâ meydanındaki bahadırların hakkını teslim etmekle birlikte aslında kendisini övmektedir. Çünkü şair, kendisini sıradan pehlivanlarla değil, bahadır pehlivanlarla kıyaslayarak adeta başpehlivan olduğunu söylemekte, cesur tabiatını daha gönül alıcı/merdane bulmaktadır.

*Bahâdır pehlivân çok gerçi meydân-ı ma'ânîde
Benüm tab'-ı dilîrim cümleden ammâ dilâverdür*

K.20/38

Ganizade Nâdirî'ye yazdığı kıtada şair, yine bir düello sahnesi tasvir etmekte ve sonunda hasmını kahbelikle itham etmektedir. Nef'î ile söz savaşında, -kendi ayarında- o dönem için başa çıkacak bir şair olmadığını söyleyebiliriz. Pençe-i endişe ibaresiyle de şair, adeta meydanda dolaşan bir aslanı çağrıştırmaktadır.

*Gireli pençe-i endişemde şemşîr-i suhan
Bir mübâriz taleb eyler yürürüm merdâne
Bilmem er kalmadı mı 'arsa-i ma'nâda dahi
Her iki hamlede bir kahbe çıkar meydâne*

S.K., Kıt'a 30

Şair, manâ meydanında kendisi ile çarpışmak için çıkan hasımlarını, sonunda saldırıyı ve mücadeleyi bırakıp korunmak amacıyla zırha bürünme veya sipere girmek zorunda kalmakla itham etmektedir.

10) Cevher, "Müstakil bir mevcudiyete malik olup tahakkukunda başka bir şeye muhtaç olmayan mevcut", araz ise "tahakkukunda başka bir şeye muhtaç olan mevcut" anlamına gelmektedir. Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Yay., (4. bsk.), İst., 1984, s. 86

*Ammâ giricek ma'reke-i ma'nîye evvel
Şemşîri kor endîşe-i zırh u siper eyler*

K.11/50

d. Endişe/Fikir

Nef'î, düşünce (endişe/fikir) ile meydan, ok, ok atıcı kavramlarını ilişkilendirerek düşüncesinin genişliğini ve sağlamlığını ortaya koymaya çalışır.

Hz. Ali kahramanca ve döne döne düşmana saldırdığından dolayı "Hayder-i kerrâr-döne döne saldıran aslan" sıfatıyla anılır. Kendisini manâ bulmada Hz. Ali ile özdeşleş-tiren şair, "Ben manâ bulmak için atağa kalkınca, hayâl yiğitlerine endişe meydanı dar olur" diyerek yeni manâlar bulmada eşsiz olduğunu ifade etmektedir.

*Benüm ol Hayder-i kerrâr-ı ma'nâ kim hücûmumdan
Dilrân-ı hayâle teng olur endîşe meydânı*

K.12/42

Silah olarak bir bütünlük gösteren ok ve yay, Nef'î'de sözle ilgili kullanımda çok fazla yer tutmaz. Okun uzaklara ulaşabilmesi, isabet ettirebilme güçlüğü, yayın çekilme-sindeki zorluktan hareketle şair, şiir alanındaki kudretini, fikir ve sözlerindeki isabet gü-cünü, somutlaştırmaya çalışır.

Şair, klasik şairlerimizin çoğunun zaman zaman başvurduğu harf oyununa başvurarak sözüm; sine mushafımda, nun ve kalem ayetidir, (veya sine mushafımda yay, nun ve kalem ayetidir.) yahut fikir Rüstem'im'in elinde ok ve yaydır, diyerek sözünün gücüne işaret etmektedir.

*Âyet-i nûn ve'l-kalemdür mushaf-ı sînemde yâ
Rüstem-i endîšemün tîr ü kemânudur sözüm*

K.1/10

Nef'î, "düşüncemin ok atıcısı, eline ok ve yay olsa kerrûbiyânın (Allah'a en yakın olan meleklerin en büyükleri) kalplerindeki siyah nokta üzerine tabla¹¹ diker." diyerek düşünce boyutundaki isabetini ve gücünü fiziki alem ötesi ile irtibatlandırır.

*Ele tîr ü kemân alsa hadeng-endâz-ı endîšem
Diker tabla süveydâ-yı dil-i kerrûbiyân üzre*

K.6/49

"Ben bu fennin fikir yayını çeken kişiyim, şimdiye dek hiçbir pehlivan benim çekti-ğim yayı çekememiştir" diyen şair, Osmanlıda ayrı bir ehemmiyete sahip olan okçuluk-la ilgili izlenimlerini de yansıtmakta, beyitte yine bir mücadele, çekişme sahnesi çerçe-vesinde, şiirin vazgeçilmez unsurlarından olan düşüncede geldiği noktayı işaret etmek-tedir.

*Husûsâ ol hadeng-endâz-ı fikrüm ben ki bu fenniün
Dahi bir pehlivân çekmemişdür çekdiğüm yâyı*

K.28/43

11) Osmanlıda hedefe atış ve mesafe atışı olmak üzere iki çeşit müsabaka vardı. Hedef kalın meşinden yapılırdı. Buna "tabla ve puta" denirdi. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İst., 1993, II, 720.

Nef'î sözündeki etkiyi, sözünün ilham eseri veya ilahi kaynaklı olduğunu belirtmek için kaza kelimesini sıkça kullanır. Kaza, ilahi takdirin gerçekleşmesi, adeta ilahi irade yayının attığı okun, dünya üzerindeki hedefe sapmadan ulaşması demektir. Bu nedenle şair yedi kat gök çelik de olsa fikir yayımının attığı ok, kaza oku gibi kolaylıkla hedefine ulaşır, demektedir.

Nâvek-i fikrüm eder tîr-i kazâ gibi güzer

Olsa pûlâd-ı Dımışkîden eğer heft-ecrâm

K.51/50

Mazmun ve manâ hazinesinin kapısını kapalı bulunca fikrimin yumruğuyla vurup kilidini kırdım, diyen şair yeni mazmun ve manâlar bulduğunu yine orijinal bir imge ile dile getirmekte, düşünce gücünü yumrukla özdeşleştirmektedir.

Şikest itdüm kilidin darb-ı muşt-ı dest-i fikrümle

Bulup der-beste genc-i gevher-i mazmûn u ma'nâyı

K.28/38

e. Nazım

Nef'î, nazımla arsa, diyar ve kılıç arasında benzerlik ilgisi kurmakta; kendisini de bu meydanın yegâne hakimi olarak görmekte, nazımın tesirini göz önüne sermektedir.

Kendisine Nef'î mahlasını veren Gelibolulu Âli'ye hitap eden şair, nazım diyarını dil kılıcı ile fethetmek ve söz sultanlarına sultan olmak temennisinde bulunur.

Feth idüp tîğ-ı zebânumla diyâr-ı nazmı

Olsam emrûnle senün umde-i mîrân-ı suhan

K.61/32

“Gönül, nazım arsasının pehlivanı oldu; şairlik tabiatının kuvvetine güvenen onunla güreş tutsun” diyen şair, gönlü pehlivana, nazmı da güreş yapılan bir alana benzetmekte ve yine hasımlarına meydan okumaktadır.

Dil küştî-gîr-i arsa-i nazm oldı Nef'îyâ

Tutsun anunla kuvvet-i tab'ı olan güreş

G.60/5

Çeliğin dayanıklılığını arttırmak için su verilir. Bu gerçekten hareketle şair, düşmana tatlı nazımın kılıcının suyunu içirsem, kemikleri üstünde hümâ kuşları kavga eder, diyerek şiirlerindeki güzellik ve etkileyiciliği mükemmel bir tablo ile göz önüne sermektedir.

İçirsem düşmene ger âb-ı tîğ-ı nazm-ı şîrînüm

İder hâkinde gavgâyı hümâlar üstühân üzre

K.6/50

g. Hiciv

Nef'î'nin şiirlerindeki savaş, kavga, mücadele söylemleri genelde hicivlerini hatırlatırsa da aslında şair bu tür ifadeleri şiirlerinin geneli için kullanmaktadır. Klasik kaside geleneğindeki fahriye anlayışına yeni bir hava katan şair, fahriye bölümlerinde, hem şiir sa-

natındaki gücünü, sözünün etkisini belirtmekte; hem de hasımlarına göndermede bulunmaktadır.

Şair, hicvini çalındığı an öd yaran bir kılıca benzetmektedir. Yergide sınır tanımayan şair, kılıç gibi keskin hicivleri ile devrin makam mevki sahiplerini, şair ve ilim adamlarını yaralamış, zaman zaman dostlarını incitmiştir.

Tîğ-ı hicvile çalup çâk edeyüm zehresini

Diye tâ Mîr Şeref tab'ına Bagdâd-ı suhan

S.K., Kıt'a 68/3-4

Peyküm redifli kasidesinin son beytinde de şair, hicvi kılıca teşbih etmiştir.

Bundan a'lâ ger olursa ger ta'rîf

Tîğ-ı hicve kırâbdur peyküm

S.K., K.12/29

Ganizade Nadiri'ye yazdığı kıt'ada şair, hicvini Hz. Ali'nin halk arasında efsaneleşen çatallı kılıcına teşbih ederek hasımlarını, hiciv zülfikârının öldürdüğü boş söz söyleyip saçmalayan bir grup olarak nitelendirmekte, bunların kendisine cevap veremeyişlerini de ölümlerden ses çıkmaz diyerek güzel bir sebebe bağlamaktadır.

Küşte-i zülfikâr-ı hicvümdür

Bir alay yave-gû vü herze-tırâz

Kâdir olmazsalar cevâba n'ola

Ber neyâyed zi-küştegân âvâz

S.K., Kıt'a 111

h. Hame/Kalem/Kilk

Nef'î çok fazla olmasa da kalem/hâmeyi de kılıç, mızrak ve oka benzetir. Bu benzetmede şekil özelliğinin yanı sıra kalemin etkili ve güçlü sözü kâğıda dökme vasıtası olması da söz konusu edilir.

Şair, kaleminin kılıç dilinin korkusundan feleğin renginin sarardığını söyleyerek yine hicivlerinin gücünü sergilemektedir.

Bîm-i tîğ-ı zebân-ı kilkümden

Felegün reng-i sandeli görinür

S.K., K.5/55

Şairin Kahraman/kahramanlığı da kalemini bir silah gibi kullanmasına bağlıdır. Kahraman'ın nize (mızrak) ve şemşir (kılıç)ine mukabil, şairin de cadı dilli kalemi tîğ (kılıç) ve sinân (mızrak) vazifesi görür.

Kahramânum nîze vü şemşîre çekmem ihtiyâc

Hâme-i câdû-zebân tîğ u sinânumdur benüm

K.13/3

Nef'î'nin, söz unsurlarının hepsini bir arada ele alıp vasıflarını belirttiği aşağıdaki beyitte kalem, kılıç çalan bir Kahraman'a/kahramana, gönül de kaleme hayâl ve ilham kaynağı olduğundan dolayı silahtara benzetilmiştir.

Suhan bir tûfî-i mu'ciz-beyândur hâmem üstâdı

Kalem bir Kahramân-ı tîğ-zendür dil silah-dârı

K.14/46

Sonuç

Osmanlının siyasi, sosyal ve askeri alanda gerilediği bir dönemde yaşayan Nef'î, kılıç gibi keskin ve etkili diliyle beğendiklerine methiyeler düzmiş, kendisiyle ters düşenleri en ağır bir biçimde hicvetmiştir. Şairin sert, dirençli, hırçın ve yılmaz yapısı, devrin olumsuz havasının hassas bünyesinde oluşturduğu gerginlik, adeta şairin şiirine sermaye olmuştur.

Şair; sözlerini, sanatçı kişiliğini, düşünce yapısını överken -özellikle kaside ve yer-gilerinde- karşımıza hasımlarına meydan okuyan bir savaşçı kimliğiyle çıkmaktadır. Şair; dil (zeban), söz (suhan), nazım, hiciv, kalem (hame, kilik) kavramlarını dile getirirken bunlarla kılıç, ok, yay, mızrak, zülfikâr gibi silahlar arasında; yine manâ, düşünce (endişe, fikir), nazım, hayâl kavramları için de savaş meydanı, çarpışma (mücadele/savaş) alanı arasında ilgiler kurmuştur. Şair, okuyan/dinleyenin zihninde savaş çağrışımları da oluşturan bu tür söylemlerle şairlik tabiatının gücünü, kendisine duyduğu sonsuz güveni, söz söylemenin zorluğunu ve üstün söz söyleme kabiliyetinden dolayı rakip kabul etmeyişi dile getirmiştir.

Denilebilir ki Nef'î, neredeyse söylenebilecek her şeyin söylenmiş olduğu, eski şaşaalı ve zafer dolu günlerin sadece hafızalarda kaldığı bir dönemde, üstün şairlik yeteneği ile yeni ve orijinal şeyler söylemiş, dil kılıcı ile manâ meydanına baş koymuş ve en sonunda bu uğurda söz şehidi olmuştur.